

Régen és most

A büntetések és intézkedések változása

Az utógondozásról, a szabadulók munkába állásának segítéséről szóló kormányhatározat 1955-ös megjelenéséig a büntetés-végrehajtási testületnél dolgozók munkájukat eligazítások, „titkos” jelzésű körlevelek alapján végezték. Alapvető cél volt a szökés megakadályozása, a termelőmunkában az előírt norma teljesítésének megkövetelése. Az ún. „átnevelésnél” hangsúlyozták: tanulja meg az elítélt, hogy szabadulása után be kell tartania a törvények rendelkezéseit, mert a nép állama keményen fellép vele szemben. Arról, hogy az elítéltet megilleti-e az állampolgári jogok gyakorlása, nem volt szó, arról viszont igen, hogy az elítéltnak csak kötelességei vannak. E szemlélet szerint a börtönbe beutalt csavargók a népi demokratikus államrend ellenségei, nem lehet velük „kesztyűs” kézzel bánni.

Alapvető volt a különbség az elítéltek csoportosításánál az ún. *politikai* és a *köztörvényesek* között. A politikai bűncselekményért elítéltek elhelyezése az Államvédelmi Hatóság irányítása, ellenőrzése alatt álló külön börtönökben történt. Az ÁVH a politikai bűncselekményért elítélteken kívül ellenőrizte, felügyelte az internálótáborok működését is. Nem volt tehát egységes a büntetés-végrehajtási szervezet.

A köztörvényes bűncselekményt elkövetők szabadságvesztés-büntetését végrehajtókkal szemben kialakult politikai fenntartás – és ez az 1950-es években erősödött – a következő években is elég sokáig tartott.

Nem, vagy csak igen ritkán beszélünk róla, hogy az 1956. évi forradalom és az azt A szerző a Magyar Börtönügyi Társaság pályázatán harmadik díjat nyert.

megelőző társadalmi események hatással voltak annak felismerésére: a büntetés-végrehajtás feladatainak szabályozásában szükség van egyfajta előbbre lépésre. A feladatok kidolgozásánál figyelemmel voltak az 1105/1954. (XII. 17.) számú minisztertanácsi határozattal kiadott Büntetés-végrehajtási Szabályzat rendelkezéseire. Ez a szabályzat 1967. március 1-jéig volt hatályban.

Az 1956-os forradalom társadalmi hatása érzékelhető volt abban is, hogy a Beügyminisztérium vezetése a forradalmat követő évben megvitatta a büntetés-végrehajtás helyzetét és kialakította: a következő években mely kérdésekben kell előbbre lépni! A tennivalókat a 8/1958. BM-utasi-

tás tartalmazta. Lényeges szervezeti és tartalmi változás volt a nevelési szolgálat megszervezése, a nevelők feladatainak szabályozása. Munkájukhoz segítséget jelentett a 6 hónapos tanfolyam megszervezése. Elindult valami új a büntetés-végrehajtás munkájában. Az éltélttel nem mint létszámmal, hanem mint emberrel számoltunk, és az volt a cél, segítsük megértetni vele: szabadulása után az ő érdeke is, hogy beilleszkedjen a társadalom életébe. Kedvező volt abban az időben a szabadulás utáni munkába állás lehetősége, s ha másként nem, legalább munkásszálláson a lakóhely megoldása is.

Kedvező volt a folytatás. Erősödött az a szemlélet: nem elegendő a büntetés-végrehajtás feladatát belső intézkedésekben meghatározni, jogszabályi rendezésre van szükség. Erre előnyös hatással volt, hogy a büntetés-végrehajtási testület 1963-ban az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá került.

Az eredmény az 1966. évi 21. törvényerejű rendelet. Hazai jelentősége mellett nemzetközileg is figyelemre méltó volt, mert az ún. szocialista országok között Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság után nálunk is nyílt jogszabályban került sor a büntetés-végrehajtás feladatainak szabályozására.

Az ezt követő években a büntetés-végrehajtás jogi szabályozásával keveset foglalkoztunk. 1970-1971-ben viszont változott a helyzet. Az MSZMP KB titkársága megvizsgáltatta a büntetés-végrehajtás helyzetét, az 1965-ben hozott párhatózat végrehajtását. A tapasztalatok megerősítették a büntetés-végrehajtási szakemberek véleményét: az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet helyett új jogszabály megalkotására van szükség. Az Igazságügyi Minisztérium vezetése elméleti és gyakorlati szakemberek részvételével megkezdte az új jogszabálytervezet elkészítését. A több évig tartó munka eredményeként elkészült az 1979.

évi 11. számú törvényerejű rendelet. A szakmai igény mellett az az álláspont is segítette az új jogszabálytervezet elkészítését, miszerint jobban figyelembe kell venni, hogy a nyugati országokban mi a vélemény a magyar büntetés-végrehajtás szabályozásáról, gyakorlatáról.

Segítség volt az is, hogy megismertük az Európai Börtön szabályok ajánlásait. Az ajánlásokról akkoriban a vélemények megszözltek. Volt olyan álláspont, hogy a magyar büntetés-végrehajtás munkájában nem vagy csak kevésbé alkalmazhatók az ajánlások, inkább szocialista jellegű szabályozásra van szükség. Szerencsére a jogszabály alkotásával foglalkozó szakemberek többségének az volt az álláspontja: az ajánlások jelentős része nem ellentétes az ún. szocialista felfogással, szemlélettel. Az utóbbi álláspont helyességét igazolta az idő, mert az 1993. évi XXXII. törvény nem helyezte hatályon kívül az 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet, azt csak kiegészítette, módosította, elfogadva az Európai Börtön szabályok számos ajánlását.

Jogi szabályozás napjainkban

A magyar büntetés-végrehajtásban az 1990-es évek után hatályba lépett jogszabályok – az 1993. évi XXXII. törvény (továbbiakban: Bv. tv.) és az 1995. évi CVII. törvények és a végrehajtás eljárási szabályait tartalmazó igazságügy-miniszteri rendeletek – alapvető fordulatot hoztak a jogi szabályozásban. Eredményeként közelebb kerültünk az emberi méltóságot, a humánus és pozitív irányú nevelést, a társadalom igazságérzetét jobban biztosító minimális normák kialakításához.

Az alapvető változást mutatja, hogy bár

az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 32. §-a szerint az elítélt állampolgári kötelezettségei és jogai annyiban szünetelnek, illetőleg korlátozódnak, amennyiben erről ítélet vagy jogszabály rendelkezik, illetve amennyiben azok érvényesülése a büntetés céljával ellentétes, választ azonban nem ad arra vonatkozóan, az elítélt mely jogai szünetelnek, melyek esnek korlátozás alá, nem is beszélve arról, hogy mely jogainak érvényesülése ellentétes a büntetés céljával.

Az 1993. évi XXXII. törvény érdeme, hogy konkrét választ ad, amikor világosan kimondja, az elítélt mely állampolgári jogai [Bv. tv. 36. § (5)–(6) bek.] módosulnak, érvényesülnek korlátozottan, melyek érvényesítése szünetel.

Az elítélt állampolgári jogainak érvényesítésével függ össze a Bv. tv. 36. § (2) bekezdése, mely szerint az elítélt jogképessége nem korlátozott, a bírósági tárgyaláson való megjelenését lehetővé kell tenni. A bíróság rendelkezik az elítélt előállításáról, illetve az elítélt kérheti polgári bírósági vagy közjegyzői eljárásban előállítását, ha megfizeti annak költségét. Ha azt nem tudja megfizetni, mert nincs letéti pénze, kérheti a költség megelőlegését, melynek alapvető feltétele, hogy az elítélt írásban vállalja annak visszafizetését.

Korábban az elítélt, ha az általa okozott kár megtérítésére az intézet kötelezte, a határozat ellen csak szabadulása után fordulhatott keresettel a bírósághoz. Ugyanez volt a helyzet az elítélt kártérítési igényének elbírálásánál is. Ha kártérítési igényét a büntetés-végrehajtási intézet elutasította, csak szabadulása után fordulhatott keresettel a bírósághoz.

A Bv. tv. rendelkezése szerint a büntetés végrehajtása alatt is folytatódik az eljárás, mert ha az elítélt vagy a büntetés-végrehajtási intézet a határozattal nem ért egyet, keresettel fordulhat a bírósághoz.

Az elítélt kötelességeit az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 33. §-a szabályozta. A Bv. tv. 33. § (1) bek. új módon és átfogóbb tartalommal szabályozza ezt a fontos kérdést. Megszűnt az a rendelkezés, hogy az elítélt köteles tevékenyen részt venni a bv. intézet közösségi életében, rendjének fenntartásában, a tartására fordított összeget megfizetni. A közösségi életben való részvételt kötelességként előírni lehetetlen. A tartására fordított teljes összeget megfizetni az elítélt munkadíjából nem tudta és ma sem tudja, ezért reális a Bv. tv.-nek az a rendelkezése, hogy az elítélt a tartására fordított költséghoz hozzájárulni köteles. A hozzájárulás összegét a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka állapítja meg.

A családdal, a hozzátartozókkal való kapcsolatot – levelezés, látogatás, csomagküldés, telefonhasználat – mint korábban, fegyelmi fenytéssel korlátozni nem lehet. Megszűnt a bv. fokozat alapján történő differenciálás a látogató fogadásánál, most havonta kaphat és küldhet csomagot fokozatától függetlenül az elítélt.

A családi kapcsolat erősítését segíti az a rendelkezés, hogy az elítélt kísérettel vagy anélkül meglátogathatja súlyosan beteg hozzátartozóját, részt vehet hozzátartozója temetésén. Volt időszak, amikor szabadulása után már csak virágot vihetett a sírra.

Előrelépés történt az elítéltek oktatásában, szakképzésében, továbbképzésében. Az alapfokú oktatásban, a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet, ha nem állították munkába, a képzés ideje alatt az alaplunkadíj egyharmadának megfelelő – jelenleg 5700 Ft összegű – pénzbeli térítés illeti meg. Nem kell megfizetnie a tartására fordított költséget. A pénzbeli térítés összegéből vásárolhat szükségleti cikketek.

A nyitott rezsimű büntetés-végrehajtási

rendszer felé történő lépés az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. Fegyházfokozatban legalább egy év kitöltése után kivételesen engedélyezhető, hogy az intézetben vagy annak meghatározott részén az elítélt felügyelet nélkül, ellenőrzés mellett járjon és az intézeten kívül szervezett munkában részt vegyen. A zárka ajtaját a napirendben meghatározott ideig nyitva lehet tartani. Emlékszünk még arra, hogy a fegyházfokozat szabályai miként vonatkoztak a szigorított őrizetesre. A szigorított őrizetes a körletfolyosón csak a fal felé fordulva, hátratett kézzel tartózkodhatott. Rövid tartamú eltávozásra engedélyt 1993 előtt csak a börtön- és fogházfokozatban, valamint az átmeneti csoportban élő elítélt kaphatott. A törvény rendelkezése szerint napjainkban rövid tartamú eltávozásra fokozattól függetlenül kaphat az elítélt engedélyt. A munkáltatásban részt vevő elítéltnek évente 5 nap pihenőidő eltöltésére volt lehetősége, az új jogszabály szerint évente alanyi jogon 20 munkanap fizetett szabadság illeti meg.

A fiatalok elítélteknél a rövid eltávozás tartama a fokozattól függetlenül 15 nap. A felnőttkorú börtönfokozatú elítélt évente 10 nap rövid tartamú eltávozásra kaphat engedélyt, a fiatalokéknál a tartam 5 nappal több. Enyhült a munkakötelezettségre vonatkozó rendelkezés is. Ha a fiatalok az általános iskolai, illetve az első szakmai végzettséget adó iskolarendszerű képzésben vesz részt – a képzési idő alatt –, nem terheli a munkavégzési kötelezettség és a tartásra fordított költséghoz való hozzájárulás összegének megfizetése. Az intézet parancsnoka határozza meg a személyes szükségletek vásárlására fordítható összeget.

Az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályozásában a Bv. tv. számos új rendelkezést tartalmaz: megszűnt az az ellentmon-

dás, hogy az első fokon nem jogerős ítélet után az előzetesen letartóztatott a bíróság intézkedésére köteles volt a kijelölt munka elvégzésére. Az előzetesen letartóztatottat nem lehet munkavégzésre kötelezni, kérelmére viszont részt vehet a termelőmunkában, amiért díjazás illeti meg, és jogosult az évi fizetett szabadságra is; ma-gánelzárás fenyítés kiszabása ellen a büntetés-végrehajtási bíróhoz fellebbezhet; a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet (továbbiakban: R) a végrehajtás eljárási szabályait az 1993-at megelőző időszakhoz viszonyítva sokoldalúbban szabályozza.

A nem magyar állampolgárságú elítéltek esetében a speciális rendelkezésekkel 1993 előtt jogszabály nem foglalkozott. A 101/1981. (IK. 2.) IM-utasítás tartalmazott néhány – nem elegendő – speciális szabályt. Évtizedek óta most először történt meg, hogy rendeleti szinten átfogó szabályozás történt.

Az elmúlt 4 év jogi szabályozása hallatlanul megnövelte a bv. dolgozók és különösen a bv. intézet parancsnokának a felelősségét. Alapvetően a bv. intézet parancsnoka vállal nyugszik a végrehajtás törvényességére, a biztonságra, az elítéltet megillető állampolgári jogok gyakorlására vonatkozó szabályok betartása és betartatása. A nagyobb felelősség kedvező irányban változtatta meg a szemléletet és segítette az európai gondolkodás kialakulását.

Hogyan tovább?

A Btk. módosítása, a Be. új szabályai kapcsolódnak a büntetés-végrehajtás munkájához is.

A Bv. tv. tervezetének készítésénél a résztvevők többsége egyetértett azzal, hogy határozza meg a törvény az önkormányzat

és a büntetés-végrehajtási intézetek közötti együttműködés fontosabb elveit. Sajnos akkor az volt a döntés, hogy most ezzel ne foglalkozunk. A Bv. tv. 3. §-a érintőlegesen foglalkozik azzal, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásában az e helyen megjelöltekön kívül más szervek is részt vesznek. Nem egyértelmű, hogy melyek a más szervek.

Már az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet tervezet készítésénél felmerült: az elítélt által esetleg több éven át végzett munka tartama a nyugdíj megállapításánál számítson munkában töltött időnek. Azzal az indoklással maradt el akkor és később is a szabályozás, hogy az elítélt nem munkavállaló, nincs munkaviszonya, a jogszabály pedig munka-kötelezettséget ír elő.

A Bv. tv.-tervezet készítése során elég vitatott volt a dolgozó elítélt díjazása. A kérdés rendezésére megnyugtatóan 1979 óta nem került sor. Annyi változás azonban történt, hogy ha az elítélt teljes munkaidőben dolgozik, teljesíti az előírt követelményt, részére havi munkadíjként a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér összegének legalább egyharmada jár.

Az Európai Börtön szabályok ajánlása-inak jelentős része elfogadásra került, és azt a Bv. tv. tartalmazza. Ugyanakkor még néhány ajánlás elfogadása és jogi szabályozása indokolt.

Van a Bv. tv.-nek olyan rendelkezése, amely a gyakorlatban megkérdőjelezhető. Nincs kellő differenciálás a bűncselekmény súlyossága alapján a végrehajtási szabályokban. Ez különösen vonatkozik az életfogytig tartó szabadságvesztés és a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetésüket fegyházfokozatban töltő elítéltek-

re. Ha ugyanis e fokozatban tölti az elítélt a büntetését, a végrehajtási szabályok egyformák.

Az adható jutalmak és a kiszabható fenyítések szabályozása sem az 1979. évi 11. törvényerejű rendeletben, sem most, a Bv. tv.-ben nem sikerült megfelelően. A jogszabály 1993 előtt 9 jutalmat ismert, a Bv. tv. 10-et, a rendelet anyagi ösztönzés címén még 4 jutalom engedélyezését teszi lehetővé. Az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet hétfajta fenyítés alkalmazására, a Bv. tv. 3 fenyítés alkalmazására ad lehetőséget.

A kiszabható fenyítések közül a magánelzárásnak van visszatartó és jelentős hátránnyal járó következménye. A feddést az elítéltek egy része nem tekinti komoly-nak, a személyes szükségletre fordítható összeg csökkentésének akkor van jelentősége, ha az elítélt dolgozik.

Szükséges tehát az e kérdéssel való foglalkozás és a helyzet új jogszabályban történő kielégítő rendezése. Nem az jelent persze problémát, hogy számszakilag többféle a jutalmazás és kevesebb a fegyelmi fenyítés.

Mire jó figyelni?

Arról ne a bíróság döntsön, hogy a végrehajtás milyen fokozatban történjen. Az osztályozást, a csoportosítást végezze el a bv. Egyébként is, a fokozatok közötti szabályokban ma már nincs jelentős eltérés. A büntetés-végrehajtásnak ki kell alakítania szigorú, általános és nyílt rezsimű intézeteket. A büntetés-végrehajtás határozza meg, hogy az elítéltet osztályozása alapján milyen rezsimű intézetben kell elhelyezni. Legyen lehetőség az elítéltet az enyhébb rezsimből áthelyezni a súlyosabbra és fordítva, a súlyosabból az enyhébbe, ha erre van szükség.

Így nem a bíróság döntene a végrehajtási fokozat megváltoztatásáról, sőt, arról sem, hogy a bíróság engedélyezze-e az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását. Hatályon kívül lehetne helyezni az átmeneti csoportba helyezésre vonatkozó rendelkezést. Az elítéltek elosztása, osztályozása, az eltérő rezsimű bv. intézetek kialakítása a jogszabály rendelkezése alapján végrehajtási kérdés, ezért nem bírósági, hanem büntetés-végrehajtási feladat. A szabályozás nem érintené a bíróságnak a feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó rendelkezését.

A fiatalokúak szabadságvesztésének végrehajtásánál megfontolandó: az életkort tekintve miért más a helyzet a szabad életben és a szabadságvesztés végrehajtásánál? A 18. életévének betöltéséig az állampolgár fiatalokú akkor is, ha bűncselekményt követett el, miként akkor is, ha a törvénnyel nem került összeütközésbe. A fiatalokú elítéltet csak nyílt jellegű, elsősorban oktatásukat, szakképzésüket szervező intézetben lehetne elhelyezni. A 18. év betöltése után kerülnének áthelyezésre osztályozásuk alapján a megfelelő rezsimű bv. intézetbe.

Az elítélt munkavégzéssel kapcsolatos jogaira, kötelességeire a munkajog általános rendelkezései vonatkoznak. Az elítélt ne munkadíjat, hanem munkabért kapjon! Munkabéréből fizesse az adót, a társadalombiztosítási járulékot. Hasznosan végzett munkájának tartamát nyugellátásának a megállapításánál szolgálati időnek kell tekinteni.

Meg kell szüntetni az ingyenes gyógyszerellátást. Ha az elítélt nem tud dolgozni – és nincs letéti pénze –, egészségügyi és a gyógyszerellátását a költségvetés fedezze. Ne legyen különbség a szabályozásban a

dolgozó szabad ember és az elítélt között. A közgyógyellátási igazolvány alapján a szabad életben is lehetőség van ingyenes gyógyszer, gyógyászati segédeszköz beszerzésére.

A fenyítési nemek körét bővíteni kell. Megfontolandó olyan fenyítés kiszabhatósága, hogy az elítélt 3–6 hónapig terjedő ideig nem kaphat engedélyt rövid tartamú eltávozásra, kimaradásra. Egyébként a rendelet 82. § (1) bek. d) pontja úgy rendelkezik: ha az elítélt korábbi távollétéről önhibájából késve tért vissza, illetve ittasan vagy bódult állapotban visszatérve az intézet rendjét megzavarta, a visszaérkezéstől számított hat hónapig részére nem engedélyezhető rövid tartamú eltávozás. A jogszabály szerint ez nem fenyítés, de tartalmában már közelít ahhoz.

Megfontolandó, hogy fegyelmi fenyítésként az elítélt 1–3 hónapig terjedő időre eltiltható legyen sportprogramokon, sportrendezvényeken való részvételtől.

Számolni kell azzal, hogy a bűncselekményt elkövetők száma – és ezen belül a legsúlyosabb bűncselekményt elkövetőké – emelkedik. Indokolt tehát differenciáltabb szabályok jogszabályban történő rögzítése.

A legsúlyosabb bűncselekményt elkövető elítélt számára – véleményem szerint – a rövid tartamú eltávozás évente a jelen-

legi 5 nap helyett legfeljebb 3 nap lehet, és az is csak akkor engedélyezhető, ha az elítélt a büntetés tartamának a felét letöltötte, és a rövid tartamú eltávozás engedélyezése előtt egy évig magánzárka fenyítésben nem részesült.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt számára akkor legyen engedélyezhető évente 3 nap rövid tartamú eltávozás, kimaradás, ha a büntetéséből legalább 20 évet letöltött.

Figyelemmel a Bv. tv. 3. § rendelkezésére, jogszabály határozza meg: a helyi önkormányzat és a büntetés-végrehajtási intézet kössön megállapodást arról, hogy az önkormányzat segíti az elítéltek egészségügyi ellátását, oktatását, szakképzését, foglalkoztatását; a szabaduló lakóhelyének önkormányzata – a bv. intézet felkérésére – segítséget ad, hogy a szabadult lehetőség szerint dolgozhasson; a bv. intézet székelye szerinti önkormányzat közgyűlésén a parancsnok a megjelölt időpontban adjon tájékoztatást a bv. intézetben végzett munkáról, a feladatokról; az önkormányzat az általa felkért szakemberek részvételével tájékozódhasson a bv. intézet munkájáról, és a tapasztalatokról készített jelentést küldje meg az igazságügy-miniszternek.

Mészáros József